

GNOSJÖBYGDENS

VÄG TILL VÄLSTÅND

VID de stora diskussionerna om socialisering har man huvudsakligen hållit sig på det teoretiska planet. Detta har varit helt naturligt. Offensiven har ju kommit från den sida, där man förfäktar idén om socialisering, och då det utom det mörklagda och passiva Ryssland strängt taget icke finns några praktiska erfarenheter om verkningarna av socialisering, måste man hålla sig till teorin. Följden har blivit att diskussionerna förts på ett plan, där den stora svenska allmänheten haft svårt att följa med. Allmänheten har i större utsträckning låtit sig ledas av vackra ord och stora löften än av egen kritisk prövning. De bästa slagorden ha samlat de största anhängarna, och man har icke så mycket reflekterat över, att de socialistiska teoretikerna till sitt faktiska kunnande och vetande lagt en mycket stor portion önsketänkande.

Till omväxling med alla de höga vetenskapliga diskussionerna kan det vara både nyttigt och intressant att för en stund följa ett stycke svenskt näringsliv och dess utveckling i en viss provinsdel, att taga del av de uppkomna praktiska ekonomiska problemen och deras lösning, kort sagt att genom ett studium av verkligheten söka bilda sig en uppfattning om den roll vårt »gamla» system verkligen har spelat. Det stycke Sverige, varifrån denna skildring är hämtad, är beläget i västra Småland.

Låt oss gå tillbaka ett stycke i tiden, tillbaka till det gamla »Jordbruks-Småland». Att vara bonde på det småländska höglandet eller dess utlöpare med dess magra och steniga tegar har sannerligen inte hört till de mest utsökta nöjerna här på jorden. Det har varit en ojämnhet, som jordbrukarna fört mot sten och moränmark, mot sankmark och frost. Lönen för det hårda arbetet blev mer än mager. Och till all mödan kom sedan ensamheten och isoleringen och bidrog till att göra Smålands-bondens lott än mindre avundsvärd. Tät och mörk stod skogen, den gick tätt intill bygderna, och ödsliga stodo mossarna och ljunghedarna och skilde de olika bygderna åt. Men smålänningen älskade sitt

land och ville inte flytta därifrån för att få det bättre på något annat håll.

Icke ens smålänningen kan emellertid leva allenast av kärlek. Och när därför icke jorden, som han brukade, ville ge tillräckligt för en nödorttig bärgning, då gällde det att hitta på något vid sidan om. Och som på så många andra håll blev det hemslöjden, som man tillgrip för att skaffa sig inkomster utöver vad jordbruket kunde ge. Under de långa vinterkvällarna samlades man runt brasan i de olika hemmen, och med kniven i hand framtröllades de mest skilda ting. I skogsbygderna i gränstrakterna mellan Östbo, Västbo och Mo härader i västra Småland, där man kanske arbetade hårdare än på något annat håll för brödfödan, mötte emellertid ett annat stort problem. De stora marknaderna lågo långt bortom tiomilaskogarna, och det var ett väldigt företag att vinna avsättning för de alster, som husfliten frambringat. Konkurrensen var stor, och alla de andra hantverkarna, som hade närmare och billigare vägar att färdas till avsättningsorterna, sörjde minsann för att vinsterna i smålänningarnas fickor blevo mycket blygsamma.

Det dröjde inte länge förrän smålänningarna kommo underfund med att hemslöjden aldrig skulle kunna ge några vinster av värde. När t. ex. bönderna från en liten socken, som heter Gnosjö och som ligger tio mil söder om Jönköping i de då fullkomligt väglösa skogstrakterna, hade svårigheter att avyttra sina alster på marknaderna i Jönköping, Halmstad eller i de skånska städerna, började man göra »marknadsundersökningar» för att söka utröna vad som eventuellt skulle kunna vara mera lönande att tillverka. Det fina ordet »marknadsundersökningar» var givetvis icke upfunnet på den tiden, men det hindrade inte att den tidens smålänningar använde sig av metoden. Man fann sålunda, att det fanns stor efterfrågan på varor av järn, och alltså var problemet det, att man skulle övergå till att tillverka saker och ting av järn i stället för av trä.

Men det problemet kunde bli svårlöst nog. Att inne i de småländska obygderna, utan verktyg eller erfarenheter, starta någon slags järnmanufaktur tillverkning, var nog icke så alldeles lätt. Det var icke endast att byta ut täljkniven mot en tång.

Om man alltså visste på ett ungefär vad man skulle göra, så var man emellertid till en början ganska ovetande om hur man skulle göra det. Just då hade emellertid Huskvarna gevärsfaktori börjat komma i gång på allvar, och bland de många arbetare,

som hade anställts där i slutet av 1600-talet, hade också funnits en hel del unga Gnosjö-bor. Först och främst fingo dessa ungdomar lära sig smida, men så småningom kommo de också i beröring med en hel del andra detaljer inom järnförädlingen, som fångade deras stora intresse. Bland annat kom man snart underfund med hur enkelt det i själva verket var att uttänja järn till tråd genom att låta det kalla järnet upprepade gånger löpa genom olika serier av koniska hål. Så vandrade de goda faktoristerna från Gnosjö tillbaka till hembygden med sin nyförvärvade kunskap.

De lärdomar i tråddrageri och järnhantering, som de hemvändande faktoristerna medförde och utbredd, ledde in denna företagsamhet och initiativkraft på ett område med stora utvecklingsmöjligheter. Nu uppstod där i skogsbygden en tråd- och trådvarutillverkning, som skulle få en oanad omfattning och bli till stort gagn för bygdens folk. Under 1700-talet och största delen av 1800-talet bedrevs denna tillverkning huvudsakligen som hantverk. Järnet bar man miltals över väglösa skogsmarker för att sedan av detta tillverka först tråd och sedan av denna hakar, hyskor, oxmått, spik, kardor och allt annat man kunde hitta på. Därefter var det åter att ge sig iväg genom de stora skogarna för att vinna avsättning för de olika produkterna i de stora städerna. Även utlandet fann de småländska trådprodukterna vägen till.

Denna period under 1700- och 1800-talen medförde ett långsamt med säkert ekonomiskt framåtskridande i bygden. Förutsättningarna för att människorna skulle nå en dräglig levnadsstandard voro mycket små, men det enskilda initiativet visade sig kunna uträtta underverk. Genom idogt arbete reste sig dessa smålandsbönder från det största armod till en om än knapp så dock människovärdig tillvaro. Hela bygden ändrade karaktär. Från att ha varit en fattig jordbruks- och hemslöjdstrakt övergick bygden till att bli ett hantverkssamhälle, där jordbruket mer och mer fick övertaga rollen som binäring och där man rent av så småningom fick råd att taga sig någon timmas rast i det hårda arbetet.

Den enskilda företagsamheten skulle visa sig vara en än större tillgång, när det sedan gällde att bevara den ekonomiska ställningen och vidare utveckla densamma under den brytningstid, som skulle komma. Den nya tid, som man även i de småländska obygdena började kunna skönja under senare delen av 1800-talet, innebar icke endast att man genom järnvägsbyggande och på an-

nat sätt fick bättre kommunikationer och bättre kontakt med omvärlden. Nej, den nya tiden kännetecknades också och kanske främst av den allt hastigare fortskridande industrialiseringen och rationaliseringen av produktionsapparaten. Och i denna industrialiseringens spår följde för den småländske hantverkaren problem så väldiga, att icke endast vilken statlig myndighet eller institution som helst utan även de allra flesta av oss vanliga människor skulle ha ansett dem oövervinnliga. Alla — utom just de smålänningar som berördes.

Det började med att de stora tyska järnverken började sälja billig järntråd i vårt land. Och den tråd de saluförde var icke bara billigare, den var också bättre än den hantverksmässigt framställda smålandstråden. Snart trädde även ett par svenska verk — de vid Gusum och Gunnebo — till i konkurrensen, och goda råd voro sannerligen dyra. Då var det ett par män som gävo sig iväg upp till Värmland och köpte ett parti rundjärn av klenare dimensioner, vilket skulle användas som råmaterial. Man skaffade sig bättre dragskivor och rationaliserade sina små »fabriker» så långt de små resurserna tilläto. Det dyrbara fläsket, som använts till att smörja tråden med vid dragningen, utbyttes mot såpa, och »krösamoset» ersattes med vitriol vid betsningsen av tråden. Det dröjde ej länge, förrän de småländska småföretagarna åter voro herrar på järntrådsmarknaden, den kapitalstarka storindustrien var utkonkurrerad.

Och nu träffar man på en ny företeelse av stort intresse. Den hårda konkurrensen blev till en stimulans av väldiga mått. Man började med att söka nya tillverkningssätt för att förbilliga driften för den vanliga produktionen, men man fortsatte snart med att söka nya tillverkningsområden. De stora framgångarna i kampen mot de stora järnverken om järntrådsmarknaden kommo företagarna att inse sin förmåga. Man kom mycket snart på att tillverka ett slags fyrkantig tråd av mässing eller järn och att av denna tråd väva duk till olika ändamål. Sådan trådduk har gått långt utanför vårt lands gränser och medaljerats på många utställningar i avlägsna länder.

Denna nya anda, som från denna tid karakteriserar företagsamheten i de båda västsmåländska socknarna Gnosjö och Anderstorp, förde in utvecklingen på den väg, som lett det gamla bygdehantverket till den storslagna småindustri det i dag är. Det är icke mindre än en ekonomisk omvälvning, som ägt rum från tiden av förra århundradets slut till våra dagar. Man har så mycket

hört talas om det mörka Småland, det mörka och fattiga Småland. Och denna bygd har verkligen varit mörk och fattig i dessa ords mest fruktansvärda betydelse. Men i dag visar bygden fram ett helt annat ansikte; i dag är det välmåga i allra högsta grad, som möter den besökande.

Ingen, som på ett eller annat sätt kommit i kontakt med bygden, kan undgå att märka, att här har något åstadkommit, som ligger betydligt utanför ramen för det vanliga. I Anderstorp, dit företagandan snart spred sig från grannsocknen Gnosjö, hittar man en mängd små verkstäder och fabriker; där skall enligt en uppgift finnas en fabrik i varje vedbod. Och om man får tro det intervjuoffer, som en av radiotjänsts reporter träffade på för några år sedan i Gnosjö, tillverkas allt där med undantag av pansarbåtar. Båda påståendena äro förmodligen något överdrivna, men de säga ändå en hel del om samhällets karaktär i de båda socknarna.

Den position, som småindustrien nått, har emellertid icke kommit av sig själv. Det har varit många och hårda törnar dess utöware fått taga. Det har varit problem och svårigheter, som berört alla, men det har också varit motgångar och svårigheter för enstaka företagare. Utvecklingen har sträckt sig över flera olika ekonomiska brytningstider, övergångar från fred till krig och tvärtom, med allt vad som därtill hör av pris- och kostnadsfluktuationer, ekonomiska kriser, avspärrningar etc.

Alla dessa företagare ha faktiskt börjat med så gott som ingenting, ja, om man går så långt tillbaka som till de första trådhandverkarnas tid, kan man utan överdrift påstå, att de började med mindre än ingenting. Detta gäller emellertid endast det ekonomiska utgångsläget; på andra områden ha smålänningarna visat, att de ägt tillgångar av oerhört stort värde. Det har varit den obändiga vilja, den händighet, den fyndighet och den väldiga energi, som tillsammans övervunnit alla hinder. Smålänningarna själva tycka dock, att det hela inte är så märkvärdigt. Man har ju fått arbeta fritt, planerat som man har velat och överhuvud taget göra precis vad man själv vid varje tillfälle ansett vara det bästa. Och då måste naturligtvis resultatet bli framgång.

Det kan vara av intresse att göra några jämförelser av samhällsbildningen från olika år. Det nuvarande municipalsamhället Anderstorp bestod i slutet av 1800-talet inte av stort mer än kyrkan, pästgården, skolhuset och ett och annat mer eller mindre ruckligt trähus. På 1920-talet såg emellertid samhället ut på ett helt annat sätt. Då fanns där massor av små fabriker och verk-

städer och man levde relativt gott. Men verkstäderna voro ofta inrymda i små obetydliga träkåkar eller i mörka, sotiga gamla smedjor. Och samhället dominerades av arbetarnas och de små fabrikörernas trävillor, många gånger stora och rymliga för all del, men omoderna, opraktiska, relativt dåligt underhållna och på alla sätt mindre tilltalande.

I våra dagar är det emellertid en helt ny värld som möter. Tätt, tätt ligga nu de allra modernaste fabriker. Fasaderna domineras av stora fönsterytor, och innanför fönstren, bakom de tegelröda väggarna är det skinande rent i de ljusa lokalerna, där det allra senaste i maskinutrustning är inmonterat. De gamla smutsiga trävillorna har kommit åt sidan. En och annan finns givetvis kvar, men vad som nu fångar uppmärksamheten är de många, stora och eleganta stenvillorna och de nya, icke mindre tilltalande trävillorna av de modernare typerna. Man torde med all säkerhet få leta efter det samhälle i denna storleksordning, som har tillnärmelsevis så mycket vackert och elegant att bjuda på i det avseendet. Tala aldrig med en av våra dagars Anderstorps-bor om det fattiga Småland. Det vet han försvinnande litet om. Fattigdomen träffar han på, när han är ute och reser i de »rika» landskapen runt omkring.

Denna skildring av den ekonomiska utvecklingen i de båda smålandssocknarna bör ge varje tänkande människa något att fundera över. Kan det vara riktigt, att det system, som möjliggjort denna utveckling utan vidare skall ersättas med något nytt, om vilket man strängt taget icke vet något? Det enda man med bestämdhet vet, är att allt enskilt initiativ, all djärv företagsamhet och all smidig anpassning efter en sådan omläggning kommer att förminskas eller försvinna.